

*Witold Jarno**

FORMOWANIE 11 DYWIZJI PIECHOTY W ŁODZI WIOSNĄ 1945 R.

Okres od stycznia do sierpnia 1945 r. to czas od wyzwolenia przyszłego obszaru Łódzkiego OW do przejścia WP¹ na stopę pokojową, w ramach którego to procesu na początku września wyznaczono stałe garnizony dla wszystkich jednostek wojskowych, podporządkowując zarazem bezpośrednio wyznaczone jednostki bojowe dowództwu Łódzkiego OW. Do tego czasu, najpierw z uwagi na trwające nadal działania wojenne, a później konieczność zapewnienia ochrony zachodnich i południowych granic państwa, jednostki bojowe zgrupowane w związkach operacyjnych podlegały bezpośrednio Naczelnemu Dowództwu WP (w ramach 1 i 2 Armia WP oraz tzw. Odvodu). Dlatego też do sierpnia 1945 r. Łódzki OW – podobnie jak i pozostałe okręgi wojskowe – pełnił jedynie funkcje administracyjne, zaś jego działalność została ukierunkowana na wykorzystanie w jak największym zakresie znajdujących się na ich obszarze zasobów ludzkich i materiałowych dla potrzeb wojennych. Tym samym, początkowy zakres jego zadań został sprowadzony do spraw dotyczących mobilizacji osobowej i materiałowej, uzupełniania i formowania nowych jednostek, utrzymania porządku i dyscypliny w jednostkach stacjonujących na podległym obszarze, a także ich zaopatrzenia – w czym władze wojskowe miały współdziałać z administracją cywilną. Z uwagi na ograniczony zakres zadań, dowództwo Łódzkiego OW nie posiadało nie tylko komórek zajmujących się zagadnieniami operacyjnymi, ale nawet sztabu dowództwa okręgu, przez co nie było w stanie wypełniać żadnych funkcji operacyjnych².

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, Katedra Historii Polski i Świata po 1945 roku.

¹ W tekście użyto następujących skrótów: AUŁ – Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego, CAW – Centralne Archiwum Wojskowe, DP – Dywizja Piechoty, OW – Okręg Wojskowy, pał – pułk artylerii lekkiej, pp – pułk piechoty, WP – Wojsko Polskie.

² CAW, OW I, sygn. IV.510.1/A, t. 83. Prawa i obowiązki dowódcy okręgu wojskowego z 1 II 1945 r., k. 1–2; Archiwum Biblioteki Akademii Obrony Narodowej, sygn. 6731. J. Marcickiewicz, *Poznański Okręg Wojskowy (1945 r.–1949 r.)*, Warszawa 1983, s.42–46; D. Mierzejewski, S. Sadowski, *Zarys historii Pomorskiego Okręgu Wojskowego 1919–1994*, Bydgoszcz 1994, s. 147.

W początkowym okresie istnienia Łódzkiego OW jego dowództwu nie podlegały bezpośrednio żadne jednostki bojowe, stąd też w tym czasie można mówić jedynie o jednostkach liniowych, które na obszarze owego okręgu przebywały czasowo w trakcie różnego rodzaju przegrupowań lub były formowane pod kierownictwem władz centralnym, czym zajmowało się głównie Szefostwo Mobilizacji i Uzupelnień. Pierwsze miesiące po wyzwoleniu województwa łódzkiego spod okupacji niemieckiej był czasem wyróżniającym się licznymi przegrupowaniami i zmianami dyslokacyjnymi jednostek i instytucji wojskowych, dotyczącymi głównie jednostek bojowych 2 Armii WP, które w owym czasie przegrupowywały się z Lubelszczyzny w kierunku zachodnim, czasowo zatrzymując się w centralnej Polsce. Pierwsze grupy żołnierzy WP dotarły do Łodzi już w końcu stycznia 1945 r. z zadaniem zorganizowania produkcji dla zaopatrzenia armii w obuwiu i umundurowanie. W tym też czasie w Łodzi utworzono szereg innych instytucji i zakładów wojskowych podległych władzom centralnym, jak np. drukarnię Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego, drukarnię Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego, czy też redakcję „Bellony” i „Polski Zbrojnej”. Jednak większość jednostek wojskowych, jakie znalazły się w styczniu i lutym na terenie województwa łódzkiego, stanowiły dywizje artylerii przeciwlotniczej oraz związki taktyczne podporządkowane 2 Armii WP, która znajdowała się w owym czasie w trakcie przegrupowania w kierunku zachodnim.

Pierwszą jednostką bojową, która otrzymała rozkaz przegrupowania się na teren województwa łódzkiego była 3 Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej płk. Jana Kurienkova (61, 66, 69 i 75 Pułk Artylerii Przeciwlotniczej), która 22 I 1945 r. otrzymała rozkaz udania się do Łodzi i zorganizowania – wspólnie z 4 Dywizją Artylerii Przeciwlotniczej (77, 79, 81 i 83 Pułk Artylerii Przeciwlotniczej) oraz radziecką 18 Dywizją Artylerii Przeciwlotniczej – obrony przeciwlotniczej miasta. Jednak z uwagi na ogromne trudności, jej pułki rozpoczęły przegrupowanie dopiero 28 stycznia, zaś pierwszorzutowe dwa pułki (66 i 69 Pułk Artylerii Przeciwlotniczej) dotarły do Łodzi dopiero 6 lutego, podczas gdy pozostałe pododdziały owej dywizji przybyły do miasta w ciągu kilku kolejnych dni. Jednakże już 20 lutego 4 Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej rozpoczęła przegrupowanie do Poznania, celem obrony przeciwlotniczej owego miasta, zaś pod koniec tego miesiąca Łódź opuściły także pododdziały radzieckiej 18 Dywizji Artylerii Przeciwlotniczej. Pozostała w Łodzi 3 Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej wypełniała swe zadania jeszcze przez kilka dni, po czym i ona w dniach 2–3 marca opuściła wspomniane miasto podążając w kierunku zachodnim³.

³ K. Kaczmarek, *Druga Armia Wojska Polskiego*, Warszawa 1978, s. 141–145; W. Wróblewski, *Niektóre problemy obrony powietrznej ważnych obiektów administracyjno-politycznych na terenie Polski w latach 1944–1945*, „Myśl Wojskowa” 1980, R. XXXVI, z. 8, s. 107–113.

Na przełomie stycznia i lutego 1945 r. do Łodzi zaczęły także przybywać jednostki 2 Armii WP, które 28 stycznia rozpoczęły przegrupowanie z obszaru Lubelszczyzny, wykonując rozkaz Naczelnego Dowództwa WP sprzed dwóch dni. Zgodnie z owym rozkazem, do Łodzi miała przybyć 5 DP gen. bryg. Aleksandra Waszkiewicza (13, 15 i 17 pp, 22 pal i 14 Batalion Saperów), zaś 7 DP płk Mikołaja Prusa-Więckowskiego (33, 35 i 37 pp, 38 pal i 18 Batalion Saperów) – do Kutna, 9 DP płk. Aleksandra Łaskiego (32, 34 i 36 pp, 37 pal i 19 Batalion Saperów) – do Piotrkowa Trybunalskiego, podczas gdy 8 DP płk Józefa Grażewicza (26, 28 i 30 pp, 40 pal i 20 Batalion Saperów) miała się ześrodkować w Warszawie i przejść służbę garnizonową w stolicy od 5 DP. Jako pierwszy do Łodzi przybył 31 stycznia wydzielony 15 pp ppłk. Wasyla Humeniuka z 5 DP, który to pułk został zakwaterowany w koszarach przedwojennego 31 Pułku Strzelców Kaniowskich przy ul. 11 Listopada 62. Natomiast pozostałe siły 5 DP poprzez Mszczonów, Rawę Mazowiecką i Brzeziny dotarły marszem pieszym do Łodzi w południe 5 lutego i zostały rozlokowane w kolejnych obiektach koszarowych po przedwojennej 10 DP: przy ul. 11 Listopada, ul. Jerzego, ul. 1 Maja i ul. Łąkowej. Jednostki 2 Armii WP przebywały na obszarze przyszłego Łódzkiego OW bardzo krótko, gdyż już 19 lutego wspomniany związek operacyjny został podporządkowany dowództwu 1 Frontu Białoruskiego marszałka Gieorgija Żukowa, w związku z czym Naczelne Dowództwo WP 21 lutego wydało rozkaz nakazujący owej armii przemieścić podległe jej siły w rejon Piły i Czarnkowa. Przegrupowanie to miało się rozpocząć już 25 lutego, zaś jego zakończenie miało nastąpić 13 marca. Dowództwo 5 DP natychmiast nakazało dowódcom podległych pododdziałów, by przygotowali je do wspomnianego przegrupowania, które miało rozpocząć się rankiem 27 lutego. Dzień przed opuszczeniem Łodzi, pododdziały 5 DP odbyły uroczystą defiladę ul. Piotrkowską, na którą przybyli liczni zaproszeni goście, w tym m.in. marszałek Michał Rola-Żymierski (Naczelny Dowódca WP) oraz Bolesław Bierut (prezydent Krajowej Rady Narodowej). Po zakończeniu defilady, odbyło się uroczyste pożegnanie pododdziałów 5 DP, które rankiem 27 lutego opuściły Łódź – i poprzez Turek i Swarzędz – skierowały się w rejon koncentracji 2 Armii WP nad Notecią⁴.

Kolejną wielką jednostką, jaka znalazła się w Łodzi była nowo formowana 11 DP. Co prawda II wojna światowa dobiegała już końca, lecz jeszcze 31 I 1945 r. Naczelne Dowództwo WP przyjęło plan, który przewidywał znaczną rozbudowę polskiej armii – mającą do końca tego roku m.in. zwiększyć liczbę dywizji piechoty aż do 27. Pokazuje to, iż nadal piechota stanowiła jeden z głównych rodzajów broni WP, choć jej rola w działaniach bojowych stopniowo obniżała się na korzyść wojsk pancernych, artylerii i lotnictwa. Tym niemniej, w 1945 r. piechota tworzyła niemal połowę stanu osobowego

⁴ K. Kaczmarek, *dz. cyt.*, s. 175–176, 186 i 192–211.

„ludowego” WP, w składzie którego na początku tego roku znajdowało się dziesięć związków taktycznych piechoty zgrupowanych w 1 Armii WP (1, 2, 3, 4 i 6 DP) oraz 2 Armii WP (5, 7, 8, 9 i 10 DP). Rozbudowę owego rodzaju broni kontynuowano w kolejnych miesiącach, zgodnie ze wspomnianym planem z 31 stycznia, który przewidywał sformowanie do końca 1945 r. m.in. aż siedemnastu nowych dywizji piechoty. Plany te jednak szybko okazały się nierealne, i to nie tylko z powodu zakończenia wojny, lecz przede wszystkim z ogromnych braków kadrowo-sprzętowych, z jakimi borykało się w owym czasie WP⁵.

W oparciu o wspomniane zamierzenia, Naczelne Dowództwo WP nakażało rozkazem nr 58 z 15 III 1945 r. przystąpić do pierwszego etapu zaplanowanej na ten rok rozbudowy sił zbrojnych, w ramach którego miano m.in. sformować cztery nowe związki taktyczne piechoty: 11 DP w rejonie Łodzi, 12 DP w rejonie Poznania, 13 DP w rejonie Katowic i 14 DP w rejonie Bydgoszczy. Organizowaniem tych dywizji zajęli się ich dowódcy pod ogólnym kierownictwem Sztabu Generalnego, gdyż w owym czasie poza Lubelskim Okręgiem Wojskowym, pozostałe okręgi wojskowe (Łódzki, Poznański, Krakowski i Warszawski), na obszarze których miano organizować wspomniane dywizje – znajdowały się dopiero w trakcie formowania. Proces organizowania owych czterech związków taktycznych ukończono dopiero po zakończeniu wojny (pierwszych dwóch w maju, zaś dwóch pozostałych w lipcu), z tego też powodu nie wzięły one udziału w działaniach bojowych i zostały włączone w skład jednostek bojowych odwodu Naczelnego Dowództwa WP⁶.

Do formowania 11 DP w rejonie Łodzi przystąpiono na mocy wspomnianego rozkazu z 15 III 1945 r., który nakazywał, by organizowanie dywizji zakończyć do 30 kwietnia tego roku. Termin ten okazał się jednak w praktyce niemożliwy do dotrzymania z uwagi na różnego rodzaju trudności z jakimi musiało borykać się dowództwo nowo powstającej dywizji. Co prawda, do tego czasu udało się stworzyć wszystkie pododdziały 11 DP, lecz proces wyszkolenia i zgrania jednostki w pełnowartościowy związek bojowy zakończony został dopiero czerwcu, już po opuszczeniu przez niego Łodzi. Wspomniany

⁵ Szerzej: W. Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22.VII.1944 – 9.V.1945)*, Warszawa 1968, s. 251 i nast.; tenże, *Stan liczebny i organizacyjny Ludowego Wojska Polskiego w przededniu zakończenia drugiej wojny światowej*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1967, R. XII, nr 2, s. 1172–1176; K. Frontczak, *Siły Zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945–1947*, Warszawa 1974, s. 134–137; W. Jarno, *Przemiany organizacyjne polskich dywizji piechoty w latach 1945–1949*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2008, T. 9, s. 121–143.

⁶ CAW: II Wiceminister Obrony Narodowej, sygn. IV.500.2, t. 4. Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP nr 58 z 15 III 1945 r., k. 1; 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 14. Rozkaz dowództwa 11 DP z 23 III 1945 r., k. 1; AUŁ, sygn. 225a. Z. Pytasz, *Udział Wojska Polskiego w życiu społeczno-politycznym i gospodarczym na Ziemi Łódzkiej w latach 1945–1948*, Łódź 1984, s. 80–81; E. Pawłowski, *Ludowe Wojsko Polskie w końcowym okresie II wojny światowej*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1987, R. XXXII, nr 2, s. 15; L. Ratajczyk, *Z dziejów 12 Dywizji Piechoty 1944–1947 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1966, R. XI, nr 2, s. 4–6. Tworzenie 11 DP i 12 DP rozpoczęto jesienią 1944 r., lecz prace w tym zakresie wstrzymano po decyzji o zaprzestaniu formowania 3 Armii WP.

rozkaz Naczelnego Dowództwa WP z 15 marca określał także skład tej dywizji oraz miejsca planowanego formowania jej poszczególnych pododdziałów, spośród których: 38 pp planowano zorganizować w Kutnie, 42 pp – w Piotrkowie Tryb., 33 pal – w Łowiczu, zaś w Łodzi – dowództwo dywizji, 40 pp oraz resztę pododdziałów dywizyjnych. Jednakże początkowa dyslokacja ulegała tydzień później poważnym zmianom, gdyż w pierwszym rozkazie dowództwa 11 DP z 23 marca, określono nie tylko szczegółowy skład powstającej dywizji, ale także nowe rejon formowania jej pododdziałów. Ostatecznie, dowództwo i sztab dywizji, oraz 38 i 42 pp miały powstać w Łodzi, 40 pp – w Pabianicach, 33 pal w Konstancynie Łódzkiej, zaś pozostałe pododdziały dywizyjne – w podłódzkich Stokach (miejsce to znalazła się w granicach administracyjnych Łodzi w grudniu 1945 r.).⁷ Omawiany związek taktyczny – podobnie jak 12, 13 i 14 DP – miał zostać zorganizowany w oparciu o etaty nr 04/550-563, lecz o nieco mniejszej obsadzie etatowej, niż dywizje zgrupowane w 1 i 2 Armii WP (te liczyły etatowo po 11.465 żołnierzy), gdyż stan etatowy 11 DP miał wynosić 9.624 żołnierzy⁸.

Pod względem struktury organizacyjnej w skład 11 DP wchodziły: dowództwo oraz pododdziały dywizyjne: trzy pułki piechoty – 38, 40 i 42 pp, 33 pal, 14 Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej, trzy samodzielne bataliony (16 Batalion Saperów, 18 Batalion Łączności i 8 Batalion Sanitarny), cztery kompanie specjalne (11 Kompania Zwiadu, 14 Kompania Obrony Przeciwichemicznej, 19 Kompania Samochodowa i 2 Kompania Karabinów Maszynowych Przeciwlotniczych), a także Szkolna Kompania Strzelecka, Pluton Dowództwa Artylerii Dywizyjnej, 27 Piekarnia Polowa, 25 Ambulans Weterynaryjny, Ruchomy Warsztat Taborowo-Mundurowy, Wojskowa Poczta Polowa nr 3241 i Kasa Polowa Banku Państwowego nr 2125. Rozbudowaną strukturę posiadało dowództwo dywizji, w skład którego wchodziły następujące komórki organizacyjne: dowódca dywizji, zastępcy dowódcy dywizji ds. liniowych oraz ds. polityczno-wychowawczych, sztab dywizji składający się z sześciu oddziałów (Operacyjnego, Zwiadowczego, Łączności, Ewidencji i Uzupełnienia, Personalnego oraz Administracyjno-Gospodarczego)⁹, Wydział

⁷ CAW: II Wiceminister Obrony Narodowej, sygn. IV.500.2, t. 4. Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP nr 58 z 15 III 1945 r., 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 14. Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP o formowaniu 11 DP z 23 III 1945 r.; *Wojsko Polskie. Krótki informator...*, T. 1, S. Komornicki, *Regularne jednostki...*, s. 162; *Wojsko Polskie. Krótki informator...*, T. 2, W. Ways, *Regularne jednostki...*, s. 112; W. Chłopek, *11 Lubuska Dywizja Kawalerii Panczernej im. Króla Jana III Sobieskiego. Zarys dziejów*, Żagań 2005, s. 19.

⁸ CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 14. Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP o formowaniu 11 DP z 23 III 1945 r.; K. Frontczak, *dz. cyt.*, s. 137–138; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004, s. 14–17. Natomiast według E. Pawłowskiego 11 DP miała etatowo liczyć 9517 żołnierzy, w tym 830 oficerów, 2576 podoficerów i 6111 szeregowych, zaś według W. Chłopka (s. 18) dywizja ta etatowo miała liczyć 9527 żołnierzy, w tym 835 oficerów, 2577 podoficerów i 6115 szeregowych.

⁹ W składzie sztabu dywizji znajdowało się także wyodrębnione stanowisko topografa dywizji.

Polityczny, Klub Dywizyjny¹⁰, Redakcja i Drukarnia, dowódca artylerii dywizyjnej, inżynier dywizyjny – pełniący jednocześnie funkcję szefa saperów dywizji, szef służby chemicznej, Wydział Kontrwywiadu, Wydział Informacji Wojskowej, dywizyjna prokuratura i sąd polowy, kapelan dywizyjny – kierujący działalnością służby duszpasterstwa wyznania rzymsko-katolickiego, dwa samodzielne plutony (Porządkowo-Ochronny i Muzyczny) oraz zastępca dowódcy dywizji ds. tyłów – zwany kwatermistrzem, któremu podlegało sześć oddziałów (Organizacyjno-Polanowy, Intendentury, Techniczno-Wojskowego Zaopatrzenia, Zdobyczy Wojennych, Finansowy oraz Żywności i Paszy), jak również naczelný lekarz dywizji i naczelný lekarz weterynarii. Powstająca 11 DP miała etatowo liczyć – jak wcześniej wspomniano – 9.624 żołnierzy, zaś na jej uzbrojeniu miało się znajdować: 6.701 karabinów, 653 pistolety maszynowe, 501 rkm, 166 ckm, 216 rusznic ppanc., 13 dział samobieżnych SU-76, 84 działa (w tym 36 armat 45 mm, 36 armat 76 mm i 12 haubic 122 mm), 167 moździerzy (w tym 58 moździerzy kalibru 50 mm, 85 – kalibru 82 mm i 24 – kalibru 120 mm), ponad 320 pojazdów mechanicznych oraz 1.230 koni, co zasadniczo odpowiadało wymogom ówczesnego pola walki¹¹.

Wszystkie trzy pułki piechoty 11 DP (38, 40 i 42 pp) sformowano w oparciu o etat nr 04/551, zgodnie z którym miały one liczyć po 2.464 żołnierzy. Każdy z tych pułków posiadał identyczną strukturę organizacyjną, składającą się z: dowództwa i sztabu, sekcji politycznej, kwatermistrzostwa, trzech batalionów, artylerii pułkowej (trzy baterie – armat ppanc. 45 mm, armat 76 mm i moździerzy 120 mm), dwóch pułkowych kompanii fizylierów, czterech pułkowych kompanii specjalnych (rusznic przeciwpancernych, łączności, sanitarnej i transportowo-gospodarczej), dwóch plutonów zwiadu (konnego i pieszego), plutonu chemicznego, plutonu saperów, plutonu weterynarii (tzw. ambulans weterynaryjny), plutonu żandarmerii, warsztatu uzbrojenia i warsztatu mundurowo-taborowego. Każdy z batalionów składał się z kolei z trzech kompanii strzeleckich (każda kompania liczyła po trzy plutony strzeleckie i jednym plutonie ckm), kompanii ckm (trzy plutony), kompanii rusznic przeciwpancernych (dwa plutony), kompanii moździerzy 82 mm (trzy plutony) oraz czterech plutonów specjalnych (armat ppanc. 45 mm, łączności, sanitarnego i gospodarczego). Odmienną strukturę posiadał 33 pał, który etatowo miał liczyć niecały tysiąc żołnierzy, zaś w swym składzie posiadał: dowództwo i sztab, kwatermistrzostwo, sekcję polityczną, warsztat rusznikarski, warsztat taborowo-mundurowy, stację ładowania akumulatorów, punkt pomocy medycznej, baterię parkową oraz trzy dywizjony artylerii, z któ-

¹⁰ Podlegał zastępcy dowódcy dywizji ds. polityczno-wychowawczych i posiadał w swej dyspozycji: teatr polowy, ruchome kino, bibliotekę oraz kilku fotografów.

¹¹ CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 14. Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP o formowaniu 11 DP z 23 III 1945 r.; K. Frontczak, *Siły zbrojne Polski Ludowej...*, s. 137–138; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 14–17.

rych każdy posiadał po dwie baterie armat 76 mm i po jednej baterii haubic 122 mm, co oznaczało, iż na uzbrojeniu jednego dywizjonu znajdowało się 8 armat 76 mm i 4 haubice 122 mm, zaś w całym pułku – łącznie 12 haubic 122 mm i 24 armaty 76 mm¹².

Rozkaz z 23 III 1945 r. wskazywał także pierwszego dowódcę 11 DP, które to obowiązki miał pełnić oficer Armii Czerwonej płk Konstancy Karasiewicz¹³, będący pierwszym organizatorem dywizji. Kilka dni później przybył on do Łodzi wraz z grupą kilkunastu oficerów przydzielonych do 11 DP z Rezerwowego Batalionu Oficerskiego z Bielan koło Warszawy, którzy niezwłocznie przystąpili do formowania załóżków dywizji. Stopniowo, w miarę przybywania kolejnych grup oficerów – do organizowania załóżków pułków i innych mniejszych pododdziałów wchodzących w skład owego związku taktycznego. Płk K. Karasiewicz na stanowisku dowódcy dywizji pozostawał jednak zaledwie miesiąc, po czym 21 kwietnia zastąpił go na tym stanowisku kolejny oficer sowiecki płk Andrzej Czartoryski (natomiast płk K. Karasiewicz objął funkcję szefa sztabu dywizji). Nowy dowódca 11 DP służył w Armii Czerwonej od 1920 r., przechodząc w ciągu kolejnych dwudziestu lat przez wiele szczebli dowodzenia, awansując w marcu 1943 r. do stopnia pułkownika. Następnie, w ramach tzw. pomocy kadrowej – 15 IX 1944 r. został skierowany do służby w WP, gdzie objął dowództwo 10 DP. Tuż przed forsowaniem Odry przez jednostki 2 Armii WP, 14 IV 1945 r. został odwołany z dowództwa tego związku taktycznego, po czym sześć dni później otrzymał przydział na stanowisko dowódcy formowanej w Łodzi 11 DP, które objął – jak wcześniej podano – 21 kwietnia. Jako dowódca 11 DP sprawował jednocześnie obowiązki dowódcy garnizonu Łódź w okresie stacjonowania owej dywizji w tymże mieście, będąc w owym czasie najstarszym stopniem i starszeństwem dowódcą stacjonującej tu jednostki liniowej. Stanowisko dowódcy 11 DP zajmował aż do 27 VII 1946 r., po czym po kilku tygodniach (5 września) został odesłany do Związku Radzieckiego. Przyczyną tej decyzji była kontrola przeprowadzona w maju 1946 r. w 11 DP, która wykazała poważny spadek dyscypliny, a zwłaszcza tolerowanie zjawiska szabrownictwa wśród żołnierzy, czego dopuszczało się także dowództwo owego związku taktycznego obsadzone w większości przez oficerów sowieckich¹⁴.

¹² CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 20. Rozkaz personalny 11 DP nr 1 z 20 IV 1945 r.; *Wojsko Polskie. Krótki informator historyczny o Wojsku Polskim w latach II wojny światowej*, red. S. Komornicki, T. 2, W. Ways, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek artylerii*, Warszawa 1967, s. 102–104; *Wojsko Polskie. Krótki informator...*, T. 1, S. Komornicki, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek piechoty*, Warszawa 1965, s. 165–166.

¹³ W niektórych dokumentach występuje jako Władysław (np. CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 14. Rozkaz dzienny 11 DP nr 3 z 22 IV 1945 r., k.8.

¹⁴ CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 14. Rozkaz o sformowaniu 11 DP z 23 III 1945 r. i Rozkaz dzienny 11 DP nr 3 z 22 IV 1945 r. oraz t. 20. Rozkazy personalne nr 1 i 10 z 16 i 20 IV 1945 r.; M. Szczurowski, *Dowódcy Wojska Polskiego na froncie wschodnim 1943–1945. Słownik biograficzny*, Pruszków 1996, s. 30.

Obsada ważniejszych stanowisk w 11 DP na przełomie kwietnia i maja 1945 r.

Stanowisko	Obsada
Dowódca 11 DP	płk Andrzej Czartoryski*
Szef sztabu	płk Konstanty Karasiewicz*
Zastępca dowódcy 11 DP ds liniowych	ppłk Mikołaj Gordijenko*
Dowódca artylerii 11 DP	ppłk Witold Wisłow*
Szef łączności 11 DP	mjr Piotr Zupachin*
Szef saperów 11 DP	mjr Mikołaj Zacharenko*
Szef służby samochodowej 11 DP	mjr Mitrofan Mironow*
Kwatermistrz 11 DP	mjr Jan Iwanowski
Naczelny lekarz 11 DP	ppłk Mieczysław Kowalski
Naczelny lekarz weterynarii 11 DP	mjr Julian Markowski
Dowódca 38 pp	ppłk Lucjan Kropielnicki*
Szef sztabu	mjr Jerzy Smulski
Dowódca I batalionu	kpt. Borys Ramiński*
Dowódca II batalionu	mjr Sergiusz Żlobin*
Dowódca III batalionu	por. Henryk Śmietanko
Dowódca 40 pp	ppłk Tadeusz Ostrowski*
Szef sztabu	mjr Piotr Moszyński*
Dowódca I batalionu	kpt. Antoni Dorożyński
Dowódca II batalionu	kpt. Władysław Bomba
Dowódca III batalionu	kpt. Jan Griziani*
Dowódca 42 pp	mjr Mikołaj Pietruszenko*
Szef sztabu	mjr Wasilej Titow*
Dowódca I batalionu	por. Aleksander Siemienow*
Dowódca II batalionu	mjr Czesław Kajzer
Dowódca III batalionu	kpt. Mikołaj Tryfonow*

Tabela 1 cd.

Stanowisko	Obsada
Dowódca 33 pal	mjr Piotr Krupczatnikow*
Szef sztabu	mjr Stefan Selin
Dowódca I dywizjonu	kpt. Serafin Sidorow*
Dowódca II dywizjonu	kpt. Anatal Sidorin*
Dowódca III dywizjonu	kpt. Mieczysław Bogdanowicz*
Dowódca 16 Batalion Saperów	mjr Piotr Siemienczenko*
Dowódca 14 Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej	mjr Jerzy Ponomarow*

* oznaczono oficerów z Armii Czerwonej

Źródło: CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 20. Rozkazy personalne nr 1 i 10 z 16 i 20 IV 1945 r. oraz t. 33. Spis oficerów 11 DP z maja 1945 r., k. 85.

Trzy tygodnie po objęciu dowództwa 11 DP przez płk. A. Czartoryskiego, do Łodzi przybył także ppłk Mikołaj Gordijenko (również oficer Armii Czerwonej), który 13 V 1945 r. objął stanowisko zastępcy dowódcy 11 DP ds. liniowych. W tym też czasie zakończono kompletowanie obsady personalnej formowanej dywizji, w której oficerom sowieckim powierzono większość kluczowych stanowisk, zarówno w sztabie dywizji, jak i podległych jej pododdziałach. W sztabie 11 DP ważniejsze stanowisko pełnił płk K. Karasiewicz (oficer Armii Czerwonej) – będąc szefem sztabu dywizji, zaś w samym sztabie kierownikami poszczególnych komórek organizacyjnych zostali: mjr Kirył Lewczenko (oficer Armii Czerwonej) – został szefem Oddziału Operacyjnego i jednocześnie zastępcą szefa sztabu, mjr Kazimierz Illnicki – szefem Oddziału Zwiadowczego, mjr Piotr Zupahin – szefem Oddziału Łączności (oficer Armii Czerwonej i jednocześnie szef łączności 11 DP), por. Henryk Śmietanko – szefem Oddziału Ewidencji i Uzupelnienia, kpt. Walerian Dubrowski – szefem Oddziału Personalnego, zaś mjr Konstanty Erywański (oficer Armii Czerwonej) – szefem Oddziału Administracyjno-Gospodarczego. Natomiast pozostałe ważniejsze stanowiska w dowództwie 11 DP objęli: dowódcy artylerii dywizyjnej – ppłk Witold Wisłow (oficer Armii Czerwonej), inżyniera dywizji i jednocześnie szefa saperów – mjr Mikołaj Zacharenko (oficer Armii Czerwonej), szefa służby chemicznej – por. Władysław Malendowicz, szefa służby samochodowej – mjr Mitrofan Mironow (oficer Armii Czerwonej), kwatermistrza dywizji – mjr Jan Iwanowski, szefa Oddziału Intendentury – kpt. Grzegorz Kuzniecowa (oficer Armii Czerwonej), naczelnego lekarza dywizji – ppłk Mieczysław Kowalski, naczelnego lekarza weterynarii – mjr Julian Markowski,

dowódcy plutonu żandarmerii – ppor. Józef Wróbel i kapelmistrza dywizji – ppor. Edward Adamczyk. Większość owych oficerów przybyła do Łodzi i objęła swe stanowiska pod koniec kwietnia 1945 r., kiedy to też zasadniczo ukompletowano dowództwo 11 DP¹⁵.

Pośród czterech pułków 11 DP, dwa z nich sformowano w Łodzi w kwietniu i maju 1945 r. Pierwszym był 42 pp, który organizowano w przedwojennych koszarach 4 Pułku Artylerii Ciężkiej przy ul. 6 Sierpnia 84–86. Jego dowództwo powierzono oficerowi sowieckiemu mjr. Mikołajowi Pietruszence, stanowisko szefa sztabu – mjr. Wasilijemu Titowowi (oficer sowiecki), zaś dowództwo poszczególnych batalionów: I – por. Aleksandrowi Siemionowowi (oficer sowiecki), II – mjr. Czesławowi Kajzerowi oraz III – kpt. Mikołajowi Tryfonowowi (oficer sowiecki). Drugim pułkiem 11 DP organizowanym w Łodzi był 38 pp, którego dowództwo zostało ulokowane przy ul. Piotrkowskiej 272, I batalion – przy ul. Kątnej 16–18, II batalion – na rogu ul. Kilińskiego i Napiórkowskiego, zaś III batalion – przy ul. Browarnej 13. Dowództwo owego pułku objął oficer sowiecki ppłk Lucjan Kropielnicki, szefem sztabu został mjr Jerzy Smulski, zaś dowódcami poszczególnych batalionów: I – kpt. Borys Ramiński (oficer sowiecki), II – mjr Sergiusz Żłobin (oficer sowiecki) oraz III – por. Henryk Śmietanko. W pierwszym rzędzie kadra dowódcza obu pułków zajęła się doprowadzeniem do stanu używalności pomieszczeń zajmowanych przez podległe im pododdziały oraz zorganizowaniem dostaw umundurowania i wyżywienia dla przybywających oficerów, podoficerów i szeregowych. Żołnierze obu pułków, w trakcie formowania jednostek, pełnili także służbę garnizonową i patrolową w Łodzi. W tym celu dowództwo 11 DP wyznaczyło dla nich rejony patrolowania: pododdziałom 38 pp przypadła południowa część Łodzi na południe od ul. Fabrycznej i Radwańskiej, zaś pododdziałom 42 pp – północna część miasta (głównie rejon Bałut i Kozin). Natomiast trzeci z pułków piechoty wchodzących w skład 11 DP, sformowano w Pabianicach, gdzie żołnierzy zakwaterowano w poniemieckich barakach. Pułkiem tym był 40 pp, którego dowództwo powierzono również oficerowi sowieckiemu ppłk. Tadeuszowi Ostrowskiemu, zaś stanowisko szefa sztabu – mjr. Piotrowi Moszyńskiemu (także oficer sowiecki). Natomiast dowódcami poszczególnych batalionów zostali: I – kpt. Antoni Dorożyński, II – kpt. Władysław Bomba, zaś III – kpt. Jan Griziani (oficer sowiecki), którzy niezwłocznie przystąpili do organizowania i szkolenia podległych im pododdziałów. Z kolei czwarty pułk 11 DP, którym był 33 pal – zaczęto formować w Konstancynie Łódzkiej. Składał się on – jak wcześniej podano – z trzech dywizjonów liczących po dwie baterie armat 76 mm i jednej baterii haubic 122 mm, co oznaczało, iż pułk ten na uzbrojeniu miał posiadać łącznie 12 haubic 122 mm i 24 armaty

¹⁵ CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 14. Rozkaz dzienny 11 DP nr 3 z 22 IV 1945 r. oraz t. 20. Rozkazy personalne nr 1 i 10 z 16 i 20 IV 1945 r.; W. Chłopek, *11 Lubuska Dywizja...*, s. 23–24 (tu podano, iż zastępcą dowódcy 11 DP ds. liniowych był ppłk Mikołaj Gięrgijenko).

76 mm. Dowództwo omawianego pułku objął oficer sowiecki mjr Piotr Krupczatnikow, stanowisko szefa sztabu – mjr Stefan Selin, zaś poszczególnych dywizjonów: I – kpt. Serafin Sidorow, II – kpt. Anataol Sidorin, zaś III – kpt. Mieczysław Bogdanowicz (wszyscy byli oficerami sowieckimi)¹⁶.

Pozostałe pododdziały dywizyjne sformowano w podłódzkich Stokach (na północno-wschodnich obrzeżach Łodzi). Wśród nich były m.in. 16 Batalion Saperów (dowódca mjr Piotr Siemienczenko z Armii Czerwonej), 14 Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej (mjr Jerzy Ponomarow z Armii Czerwonej), 8 Batalion Sanitarny (mjr Edward Laudański), 18 Batalion Łączności (mjr Siemion Baranow z Armii Czerwonej), 11 Kompanię Zwiadu (kpt. Wiesław Olszewski), 14 Kompanię Obrony Przeciwichemicznej (ppor. Henryk Kubler, a od 11 maja por. Wiktor Szymański), 19 Kompanię Samochodową (chor. Henryk Wagner), 2 Kompanię Karabinów Maszynowych Przeciwlotniczych (ppor. Michał Łazarowicz), Szkolną Kompanię Strzelecką (por. Kazimierz Smogowicz), 27 Piekarnię Polową (por. Marcei Matuszewski), 25 Ambulans Weterynaryjny (plut. pchor. Zdzisław Wikiera), Kasę Polową Banku Państwowego nr 2125 (por. Bolesław Kozłowski), Wojskową Poczta Polową nr 3211 (chor. Wiktor Simon) oraz Ruchomy Warsztat Taborowo-Mundurowy (brak danych o jego obsadzie). Stopniowo część tych pododdziałów – z uwagi na brak odpowiednich warunków na Stokach – zaczęto już w kwietniu przenosić do obiektów położonych w samej Łodzi, jak np. 8 Batalion Sanitarny, który ulokowano przy zbiegu ul. Kopernika i Łąkowej, czy 18 Batalion Łączności przeniesiony na ul. Wierzbową³¹⁷.

Dowództwo 11 DP organizowało nową dywizję przy pomocy Ośrodka Formowania i Uzupełnień w Łodzi oraz mieszczącego się również w owym mieście od 3 IV 1945 r. Punktu Przesyłowego nr 2¹⁸ kierowanego przez kpt. Jana Mikołajczaka, dokąd przybywali poborowi powołani przez różne rejonowe komendy uzupełnień. Kierownictwo nad pracami związanymi z tworzeniem owej dywizji sprawował formalnie Sztab Generalny poprzez Szefostwo Mobilizacji i Formowania WP, choć w literaturze można znaleźć także informację, iż w trakcie formowania podlegała ona dowództwu Łódzkiego OW. Pamiętać jednak należy, iż do tworzenia dowództwa owego okręgu przystąpiono w Łodzi rzeczywistości dopiero 29 marca, zaś ukończono je 20 kwietnia. Dopiero wówczas zaczęto mu podporządkowywać stacjonujące na jego obszarze rejonowe komendy uzupełnień i jednostki zapasowe, lecz w praktyce z uwagi na stosunkowo niewielki zakres kompetencji jakie posiadało wspomniane dowództwo okręgu, jego rola ograniczała się w owym czasie jedynie

¹⁶ CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 3. Plany dyslokacji 38 i 42 pp w Łodzi z wiosny 1945 r. oraz Rozkazy dotyczące rejonów patrolowania obu pułków z maja 1945 r. oraz t. 20. Rozkaz personalny 11 DP nr 1 z 20 IV 1945 r.; *Wojsko Polskie. Krótki informator...*, T. 1, S. Komornicki, *Regularne jednostki*, s. 165–166; *Wojsko Polskie. Krótki informator...*, T. 2, W. Ways, *Regularne jednostki...*, s. 102–104.

¹⁷ CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 20. Rozkaz personalny 11 DP nr 1 z 20 IV 1945 r., t. 71. Rozkazy dowództwa 11 DP z maja 1945 r. oraz t. 33. Wykaz oficerów 11 DP z 25 V 1945 r.; W. Chłopek, *dz. cyt.*, s. 23.

¹⁸ Punkt Przesyłowy nr 2 został sformowany w Lublinie jesienią 1944 r.

do koordynowania prac związanych z formowaniem 11 DP, która podlegała mu jedynie pod względem zaopatrzenia, lecz przez cały swój pobyt w Łodzi nie została formalnie włączona do organicznego składu Łódzkiego OW¹⁹.

Jak wcześniej wspomniano, etatowo 11 DP miała liczyć 9.624 żołnierzy, w tym 835 oficerów, dlatego też Naczelne Dowództwo WP postanowiło skierować do jej formowania 1.850 żołnierzy (w tym 400 podoficerów i 1.450 szeregowych) z 2 Zapasowego Pułku Piechoty w Krakowie, 9 Zapasowego Pułku Piechoty z Lublina (pod koniec kwietnia przeniesiony do Olsztyna), 21 Zapasowego Pułku Artylerii w Tomaszowie Mazowieckim oraz Punktu Przesyłowego nr 2 w Łodzi, zaś dalszych 6.950 żołnierzy (w tym 2.280 podoficerów i 4.670 szeregowych) miano pozyskać w wyniku mobilizacji przeprowadzonej przez Rejonowe Komendy Uzupelnień Łódź-Miasto, Łódź-Powiat, Łask, Kalisz, Konin, Sosnowiec i Katowice. Jednak w praktyce, z uwagi na trudności mobilizacyjne, do formowanej dywizji wcielono również żołnierzy z innych jednostek, jak np. 400 żołnierzy z 1 Zapasowego Pułku Piechoty w Mińsku Mazowieckim (wiosną 1945 r. przeniesiony do Warszawy). Procesowi tworzenia 11 DP towarzyszyło wiele trudności natury kadrowej, materiałowej, kwaterunkowej i sanitarno-epidemiologicznej. Część pododdziałów zakwaterowano w ponemieckich barakach, gdzie warunki egzystencji pozostawiały wiele do życzenia (brakowało sienników i koców). Dotyczyło to zwłaszcza baraków w podłódzkich Stokach, toteż nic dziwnego, iż – jak wcześniej wspomniano – zaczęto stopniowo przenosić część pododdziałów dywizyjnych do Łodzi, gdzie warunki bytowania żołnierzy były znacznie lepsze. Jednak i w samej Łodzi, obiekty zajmowane przez pododdziały 11 DP były przeważnie zdewastowane, pozbawione prądu, bieżącej wody i sprzętu kwaterunkowego, stąd też musiano je w pierwszej kolejności doprowadzić do stanu używalności, co poszczególne pododdziały robiły własnym sumptem, jak i przy pomocy miejscowych władz cywilnych. Wielkim problemem było także nienajlepsze wyżywienie, gdyż z uwagi na ogromne braki w zaopatrzeniu – posiłki zazwyczaj były monotonne i oparte na konserwach mięsnych, solonych śledziach i kaszy (odczuwano natomiast brak warzyw i tłuszczów). Nie mniejszym problemem był nie tylko brak wystarczającej ilości sortów mundurowych, ale także zła jakość posiadanego w niewystarczającej ilości umundurowania – przez co część poborowych wcielonych do dywizji otrzymywała mundury dopiero po kilku tygodniach od wcielenia. Brakowało także ciepłej bielizny oraz wojskowego obuwia, które z uwagi na złą jakość dość szybko przestawało nadawać się do użytku²⁰.

¹⁹ *Wojsko Polskie. Krótki informator...*, T. 1, S. Komornicki, *Regularne jednostki...*, s. 162; W. Chłopek, *dz. cyt.*, s. 19 i 22.

²⁰ W. Chłopek, *dz. cyt.*, s. 19; E. Pawłowski, *dz. cyt.*, s. 12. Natomiast według W. Jurgielewicz (Organizacja aparatu uzupełnień ludowego Wojska Polskiego, „Myśl Wojskowa” 1963, R. XIV, z. 8, s. 84) w marcu i kwietniu 1945 r. jednostki zapasowe przekazały dla potrzeb formowania 11 DP jedynie 1.266 żołnierzy.

Kolejną poważną trudnością towarzyszącą formowaniu 11 DP był brak wystarczającej liczby oficerów i podoficerów, przez co większość stanowisk dowódczych w omawianym związku taktycznym obsadzali oficerowie sowieccy. Co prawda – według danych z 27 kwietnia – stanowili oni około 10% kadry oficerskiej owej dywizji, gdyż na 641 oficerów – było 63 oficerów Armii Czerwonej, lecz – jak wspomniano – zajmowali oni kluczowe stanowiska nie tylko w dowództwie 11 DP, lecz także i w podległych jej pododdziałach. Pozostałą część stanowili oficerowie polscy (578), z czego aż 219 było absolwentami różnych wojennych szkół oficerskich, 217 – pochodziło z mobilizacji wiosennej przeprowadzonej w 1945 r., 41 – przybyło z jednostek 1 Armii WP, zaś 31 – z jednostek zapasowych²¹.

Nie mniejszym problemem była niezajomość przez większość żołnierzy radzieckiego uzbrojenia, w które wyposażono 11 DP, jak również zasad ówczasnie stosowanej taktyki sowieckiej, którą niejako „powielali” oficerowie Armii Czerwonej służący w omawianej dywizji. Nie mniej ważnym zagadnieniem był także brak regulaminów i instrukcji w języku polskim, gdyż większość z nich była w języku rosyjskim, co nie sprzyjało procesowi szkolenia. Z uwagi na słabą znajomość języka polskiego wśród radzieckich oficerów i instruktorów, w procesie wyszkolenia dywizji pojawiły się poważne problemy szkoleniowe, gdyż stanowiący większość jej stanu osobowego żołnierze narodowości polskiej mieli trudności ze zrozumieniem przekazywanych im treści i wiadomości (zwłaszcza z zakresu wyszkolenia taktycznego). Równie poważne kłopoty w swej działalności miał powstający dywizyjny aparat polityczno-wychowawczy, gdyż większość oficerów tego pionu stanowili absolwenci szkół polityczno-wychowawczych – nie mający żadnego doświadczenia w swej pracy. O trudnościach mundurowych i żywieniowych była już mowa wcześniej, toteż można tu jedynie dodać, iż dodatkowym problemem związanym z ową tematyką był także skąpy stan środków transportowych, co utrudniało dowóz potrzebnych materiałów i niezbędnego zaopatrzenia dla poszczególnych pododdziałów dywizji. Pomimo wspomnianych trudności, organizowanie 11 DP przebiegało stosunkowo sprawnie. Do prawda formalnie ową dywizję uznano za sformowaną już 24 kwietnia, lecz w dalszym ciągu borykała się ona z brakami kadrowymi, gdyż pięć dni później liczyła (bez 38 pp) 6.277 żołnierzy, w tym m.in.: 2.428 – w 40 pp, 2.451 – w 42 pp, 856 – w 33 pał, 242 – w 14 Dywizjonie Artylerii Przeciwpancernej oraz 56 – w 16 Batalionie Saperów. Brak w tym zestawieniu danych na temat liczebności 38 pp, jednak jeśli przyjąć, iż liczył on – podobnie jak 40 i 42 pp – około 2,5 tys., to stan osobowy całej dywizji mógł się wówczas kształtować na poziomie około 8,7 tys. żołnierzy, czyli około 90% stanu etatowego. Występujące braki kadrowe szybko

²¹ W. Chłopek, *dz. cyt.*, s. 19.

uzupełniono, gdyż już 30 kwietnia – dzięki przybyciu kolejnego transportu żołnierzy – stan dywizji zwiększył się do 9.228 żołnierzy (w tym 681 oficerów, 2.625 podoficerów i 5.922 szeregowych), 10 maja wzrósł do 9.955 żołnierzy (w tym 704 oficerów, 2.736 podoficerów i 6.515 szeregowych), zaś w połowie maja stan osobowy omawianego związku taktycznego zwiększył się do 9.961 żołnierzy (w tym 707 oficerów, 2.736 podoficerów i 6.518 szeregowych) – a więc o ponad 300 żołnierzy więcej, niż przewidywał to etat 11 DP²².

Tabela 2

Stan osobowy 11 DP na początku maja 1945 r.

Pododdziały 11 DP	Oficerów	Podoficerów	Szeregowych	Razem
Dowództwo i sztab dywizji	61	75	19	155
38 pp	155	683	1 678	2 516
40 pp	152	687	1 680	2 519
42 pp	151	705	1 640	2 496
33 pal	79	237	606	922
16 Batalion Saperów	16	26	139	181
14 Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej	16	87	172	275
18 Batalion Łączności	17	53	86	156
8 Batalion Sanitarny	16	22	42	80
11 Kompania Zwiadu	3	15	91	109
14 Kompania Obrony Przeciwchemicznej	4	12	18	34
19 Kompania Samochodowa	9	44	89	142
2 Kompania Karabinów Maszynowych Przeciwlotniczych	9	47	65	121
Szkolna Kompania Strzelecka	7	11	104	122

²² CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 71. Stan osobowy 11 DP na dzień 29 IV 1945 r.; AUŁ, sygn. 225a. Z. Pytasz, *Udział Wojska Polskiego...*, s. 81; *Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945. Wybór materiałów źródłowych*, T. I, red. M. Anusiewicz, Warszawa 1958, s. 368; W. Chłopek, *dz. cyt.*, s. 21; W. Jurgielewicz, *Plan rozwoju organizacyjnego Wojska Polskiego w 1945 r. i jego realizacja do chwili zakończenia wojny*, „Wojskowy Przegląd Wojskowy” 1965, R. X, nr 1–2, s. 152 (tu także informacja, iż 1 V 1945 r. etat 11 DP wynosił 9.225 żołnierzy, w tym 835 oficerów, 2.577 podoficerów i 6.115 szeregowych).

Tabela 2 cd.

Pododdziały 11 DP	Oficerów	Podoficerów	Szeregowych	Razem
Pluton Dowództwa Artylerii	1	6	30	37
27 Piekarnia Polowa	2	14	37	53
25 Ambulans weterynaryjny	3	4	4	11
Ruchomy Warsztat Taborowo-Mundurowy	–	2	15	17
Wojskowa Stacja Pocztowa nr 3241	3	6	–	9
Kasa Polowa Banku Państwowego nr 2125	3	–	3	6
Ogółem	707	2 736	6 518	9 961

Źródło: W. Chłopek, *11 Lubuska Dywizja Kawalerii Panczernej im. Króla Jana III Sobieskiego. Zarys dziejów*, Żagań 2005, s. 21.

Na początku maja 1945 r. 11 DP otrzymała już większość uzbrojenia przewidzianego etatem, gdyż posiadała na wyposażeniu 5.335 karabinów różnych typów, co jednak stanowiło jedynie około 80% stanu etatowego, lecz z drugiej strony – na wyposażeniu dywizji znajdowało się aż 2.214 pistoletów maszynowych, a więc niemal czterokrotnie więcej niż przewidywał to etat (etatowo miło ich być jedynie 653). Natomiast w przypadku pozostałych rodzajów uzbrojenia, jego ilość była na poziomie zbliżonym do stanu etatowego: 493 rkm (etatowo 501), 129 ckm (etatowo 166), 12 haubic 122 mm (zgodnie z etatem), 36 armat 45 mm (zgodnie z etatem), 44 armaty 76 mm (etat co prawda przewidywał jedynie 36 takich armat, lecz z uwagi na brak dział samobieżnych SU-76 – 14 Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej został początkowo wyposażony również w te armaty), 21 moździerzy 120 mm (etat przewidywał 24), 83 moździerze 82 mm (etatowo miało ich być 85), 56 moździerzy 50 mm (etat przewidywał ich 58). Brakowało natomiast 13 dział samobieżnych SU-76 mających – jak wspomniano – stanowić wyposażenie 14 Dywizjony Artylerii Przeciwpancernej, jak również większości spośród przewidzianych etatem 320 pojazdów mechanicznych, przez co w owym czasie podstawową siłą pociągową w dywizji stanowiły zaprzęgi konne²³.

Do szkolenia bojowego pododdziały 11 DP przystąpiły w II połowie kwietnia 1945 r., którego cechą charakterystyczną było oparcie go na zmodyfikowanych programach radzieckich. Jednak duże braki kadrowe WP, połączone z poważnymi stratami w trakcie walk frontowych, powodowały, iż programy

²³ CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 14. Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP o formowaniu 11 DP z 23 III 1945 r.; K. Frontczak, *dz. cyt.*, s. 137–138; Organizacja i działania bojowe..., s. 368; W. Chłopek, *dz. cyt.*, s. 22; J. Kajetanowicz, *dz. cyt.*, s. 14–17.

nauczania miały w praktyce zapewnić oficerom jedynie najniezbędniejszy poziom wiedzy wojskowej, przez co skrócono czas szkolenia – w zależności od rodzaju szkoły lub kursu – do 2–4 miesięcy. Rzeczywistość wojenna szybko pokazała, iż młodzi oficerowie wyszkoleni według skróconych programów nauczania nie są należycie przygotowani do wykonywania swych obowiązków. Poważnym problem w procesie szkolenia był także wspomniany już brak podręczników i pomocy naukowych, a także słaba baza szkoleniowa i nienajlepsze warunki socjalno-bytowe. Obok szkolenia kadry oficerskiej i podoficerskiej, innym ważnym elementem wyszkolenia było przygotowanie jednostek wojskowych do prowadzenia działań bojowych. Szkolenie żołnierzy 11 DP prowadzono w oparciu o 6-tygodniowy program szkolenia bojowego, podzielonego na trzy podokresy: pierwszy – obejmował wyszkolenie pojedynczego szeregowca i drużyny, drugi – szkolenie na szczeblu plutonu i kompanii do samodzielnego działania w składzie batalionu, zaś w trzecim – miano dokończyć szkolenie na szczeblu plutonu i kompanii oraz przygotować batalion (dywizjon) do działania w ramach pułku. Program ten miał jednak istotną wadę, gdyż był przeznaczony zasadniczo dla żołnierzy posiadających już przeszkolenie wojskowe z zakresu pojedynczego strzelca, toteż główną uwagę skoncentrowano w nim na szkoleniu żołnierzy w ramach pododdziałów, by zgrać je w pełnowartościową jednostkę. Założenia te natrafiły w praktyce na poważną przeszkodę, gdyż mobilizowane w latach 1944–1945 roczniki poborowe 1921–1925 – z uwagi na wojnę i okupację – nie posiadały przeszkolenia wojskowego, co znacznie wydłużało proces szkolenia, który w pododdziałach 11 DP kontynuowano jeszcze po włączenie owej dywizji w skład 2 Armii WP²⁴.

W trakcie pracy szkoleniowej, oprócz wyszkolenia pojedynczego strzelca i zgrywania pododdziałów na szczeblu batalionu, realizowano także program z zakresu współdziałania wszystkich pododdziałów dywizji, zarówno w natarciu, jak i w obronie. Jednak z uwagi na braki kadrowe w korpusie oficerskim i podoficerskim, podczas szkolenia na niższych szczeblach dowodzenia napotymano na duże trudności. Nic więc dziwnego, iż celem poprawy tej sytuacji, dowódca 11 DP rozkazem z 27 kwietnia nakazał utworzyć we wszystkich czterech pułkach (38, 40 i 42 pp oraz 33 pal) szkoły wyszkolenia podoficerów. Na przełomie kwietnia i maja 1945 r. pododdziały dywizji skoncentrowały się w pracy szkoleniowej na wyszkoleniu strzeleckim i taktycznym, lecz pierwsze praktyczne szkolne strzelanie z broni odbyło się w pododdziałach 11 DP dopiero 15 maja. Co prawda było ono kontynuowane w kolejnych dniach, trudno jednak przypuszczać, by przed opuszczeniem Łodzi przez ową

²⁴ Szerzej: C. Grzelak, *Wojenna edukacja kadr Wojska Polskiego na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 2004, s. 150 i nast.; tenże, *Szkolenie bojowe Ludowego Wojska Polskiego 1943–1945*, „Wojskowy Przegląd Wojskowy” 1985, R. XXX, nr 4, s. 3 i nast. Całością procesu wyszkolenia bojowego kierował od lata 1944 r. – znajdujący się w składzie Sztabu Generalnego – Oddział Wyszkożenia Bojowego i Fizycznego, który w czerwcu 1945 r. w ramach reorganizacji został włączony w skład Departament Piechoty i Kawalerii Ministerstwa Obrony Narodowej.

dywizję – proces praktycznego wyszkolenia strzeleckiego mógł zostać ukończony. Niestety, z braku bliższych informacji, trudno w szerszym zakresie przedstawić proces formowania 11 DP, jak również problem stawiennictwa poborowych oraz ich stosunku do przymusowego poboru do „ludowego” WP, uznawanego przez część z nich za armię służącą interesom obcego mocarstwa. Pamiętać przy tym należy, iż służba poborowa na obszarze tworzonego wiosną 1945 r. Łódzkiego OW – także znajdowała się w trakcie prac organizacyjnych polegających w pierwszym rzędzie na sporządzeniu wykazów zasobów ludnościowych poszczególnych roczników poborowych, co było niezwykle trudnym zadaniem z uwagi na przesiedlenia ludności dokonane w regionie łódzkim przez okupanta niemieckiego w czasie wojny, jak również przemieszczenia ludności odbywające się po wojnie²⁵.

Pobyty 11 DP w Łodzi nie trwał zbyt długo, gdyż 17 maja NDW wydało rozkaz nakazujący dowódcy 2 Armii WP obsadzenie wschodniego brzegu rzeki Odry i Bystrzycy, zaś dziesięć dni później dowództwo owej armii otrzymało rozkaz obsadzenie przez podległe jej dywizje linii Odry i Nysy Łużyckiej. W związku z tym, jak również znacznymi zmianami organizacyjnymi w 2 Armii WP, Naczelne Dowództwo WP postanowiło 22 maja przegrupować 11 DP na linię środkowej Odry. Tego dnia dowództwo dywizji otrzymało rozkaz nakazujący przygotować podległe mu pododdziały do opuszczenia dotychczasowych miejsc postoju. Szczegóły owego przegrupowania dowództwo dywizji zawarło w wydanym jeszcze tego samego dnia rozkazie, w którym określiło termin wymarszu poszczególnych pododdziałów oraz trasy, którymi miały się one przemieszczać marszem pieszym (przy wykorzystaniu taboru konnego) w kierunku zachodnim. Pierwsza owych tras prowadziła z Łodzi w rejon Słubic poprzez Lutomiersk, Szadek, Koźminek i Leszno, zaś druga biegła nieco na południe od pierwszej, gdyż z Łodzi i Pabianic pododdziały dywizji miały się przemieszczać w kierunku Słubic poprzez Łask, Sieradz, Kalisz i Leszno. Pierwszą z wymienionych tras miał się przegrupować jedynie 42 pp, podczas gdy główne siły 11 DP miały się udać marszem pieszym w kierunku zachodnim trasą drugą. Wymarsz 42 pp z Łodzi nastąpił rankiem 24 maja. W tym samym czasie, pododdziały 38 pp oraz pododdziały dywizyjne zostały skoncentrowane na Placu Reymonta w Łodzi, skąd zaczęły się przegrupowywać w stronę Pabianic, gdzie dołączył do nich także stacjonujący w tym mieście 40 pp. Natomiast 33 pal oraz 14 Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej otrzymały rozkaz przybycia na stację kolejową Łódź-Kaliska, skąd w tym samym dniu (tj. również 24 maja) odjechały transportem kolejowym w kierunku zachodnim. Jedynie sztab 11 DP pozostał w Łodzi nieco dłużej, mając za zadanie nadzorować proces opuszczania przez pododdziały dywizji swych dotychczasowych garnizonów, lecz dwa dni później także i on opuścił Łódź, udając się za pododdziałami dywizji w kierunku zachodnim²⁶.

²⁵ W. Chłopek, *dz. cyt.*, s. 22.

²⁶ CAW, 11 DP, sygn. IV.521.11, t. 1. Rozkaz bojowy 11 DP nr 12 z 22 V 1945 r.

Sformowana w Łodzi 11 DP, po dotarciu w rejon środkowej Odry została niebawem włączona w skład 2 Armii WP, która po zakończeniu działań wojennych w Europie przechodziła liczne zmiany organizacyjne. Już pod koniec maja 1945 r. wydzielono z niej 9 DP, zastępując ją 12 DP. Dywizja ta – wraz z pozostałymi czterema dywizjami piechoty 2 Armii WP (5, 7, 8 i 10 DP) – otrzymała zadanie ochrony granicy polsko-niemieckiej na linii Odry i Nysy Łużyckiej. Jednego z odcinków owej granicy biegnącego od Łęknicy po ujście Nysy Łużyckiej do Odry strzegła 8 DP, którą 12 czerwca wyłączono ze składu wspomnianego związku operacyjnego, zastępując ją przybyłą z Łodzi 11 DP, której dowództwo ulokowane zostało w Lubsku. Pod koniec czerwca z 2 Armii WP wyłączono również 10 DP, w wyniku czego – na początku lipca wspomniany związek operacyjny posiadał w swym składzie cztery dywizje piechoty (5, 7, 11 i 12 DP). Dwa miesiące później, wraz z pokojową reorganizacją WP, rozformowano 1 i 2 Armii WP, zaś kraj podzielono na siedem okręgów wojskowych, którym 5 IX 1945 r. podporządkowano wszystkie jednostki piechoty: z czego pięć – w tym także 11 DP – miało stacjonować w Śląskim OW (ponadto 2, 7, 10 i 13 DP), cztery w Krakowskim OW (6, 8, 9 i 17 DP), trzy w Poznańskim OW (4, 5 i 14 DP), po dwie w Warszawskim OW (1 i 15 DP) i Pomorskim OW (12 i 16 DP), zaś w Lubelskim i Łódzkim OW po jednej dywizji (w pierwszym z okręgów była nią 3 DP, a w Łódzkim OW – 1 Szkolna DP znajdująca się w trakcie przeformowania na 18 DP). Trzeba tu jednak dodać, iż od czasu opuszczenia w końcu maja 1945 r. przez 11 DP rejonu Łodzi, nie miała ona odtąd już bezpośrednich związków z Łodzią, zaś swą historię związała z Ziemią Lubuską, gdyż jej dowództwo zostało ulokowane jesienią 1945 r. w Żarach, zaś pięć lat później przeniesiono je do Żagania, gdzie stacjonuje do dnia dzisiejszego jako 11 Lubuska Dywizja Kawalerii Pancernej im. Króla Jana III Sobieskiego²⁷.

²⁷ CAW, OW II, sygn. IV.510.2/A, t. 125. Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP nr 510 z 5 IX 1945 r., k. 86–72; K. Kaczmarek, *dz. cyt.*, s. 648–652; E. Kospath-Pawłowski, P. Matusak, D. Radziwiłłowicz, *8 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków 1995, s. 177; S. Rzepki, *8 Dywizja Piechoty. Z dziejów 8 Drezdeńskiej Dywizji Piechoty im. Bartosza Głowackiego*, Warszawa 1970, s. 289; W. Chłopek, *dz. cyt.*, s. 24–31; J. Prochwicz, *Wojsko Polskie w ochronie granic zachodnich Polski w 1945 r.*, [w:] *Dzieje militarne Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej (wybrane problemy)*, red. D. S. Kozerański, Warszawa 2005, s. 135–141; H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1948*, Warszawa 1971, s. 32–40; K. Frontczak, *dz. cyt.*, s. 137–140; J. Kajetanowicz, *dz. cyt.*, s. 38; I. Błagowieszczański, *1 Armia Wojska Polskiego po 9 maja 1945 r.*, „Myśl Wojskowa” 1966, R. XVII, z. 5, s. 70–76.

Witold Jarno

FORMING 11TH INFANTRY DIVISION IN ŁÓDŹ IN THE SPRING 1945

Article describes the process of forming 11th Infantry Division in Lodz and neighbouring cities in the spring 1945. This division was organized according to the plan of the extension of armed forces from the January of this year. Order about forming that division military powers gave in the half of the March, but because of the personnel and material lacks, the creating 11th division was finished just in the May – already after finishing the II World War in Europe. Division consisted of 38, 40 and 42 Infantry Regiments, 33 Light Artillery Regiment, 16 Sapper Battalion and many smaller detachements. In the spring 1945 in the 11th Infantry Division dominated officers of the Red Army, which filled the majority of higher commanders' positions. First commander this division was also the officer of the Red Army colonel Andrew Czartoryski. The command of the division and 38 and 42 Infantry Regiments were formed in Lodz, 40 Infantry Regiment – in Pabianice, 33 Light Artillery Regiment – in Konstanyń Łódzki, meanwhile remaining detachements of this division – in the suburbs of Lodz. The 11th Infantry Division – similarly as 12, 13 and 14 Infantry Divisions – was created on the strenght of the war permanency (9.624 soldiers). The majority of them arrived to the division from reserve units or came from the mobilization carried out in the central Poland. Forming the division took place in very difficult conditions. It lacked practically all – and especially uniform and food. In the end of May, the headquarters of this division received the order of leaving the Lodz and redeploying all subordinated detachements in the direction of the river Odra. From this time 11th Infantry Division hasn't had any relationships with Lodz, because since the autumn 1945 it has stationed in the western part of Silesia.